РЕЗЮМЕ. Статья раскрывает важность музыкальной теории в работе звукорежиссера, выходящей за рамки технических навыков. Автор анализирует, как знание гармонии, ритма и аранжировки позволяет предотвратить частотные конфликты, управлять эмоциональным воздействием трека и выстраивать коммуникацию с музыкантами.

SUMMARY. The article highlights the importance of music theory in the work of a sound engineer, extending beyond technical skills. The author analyzes how knowledge of harmony, rhythm, and arrangement helps prevent frequency conflicts, manage the emotional impact of a track, and facilitate communication with musicians.

QUWÍRSHAQ TEATRÍNDA SAXNALÍQ OBRAZ JARATÍWDÍŃ ÓZINE TÁN USÍLÍ

M.Tajigalieva – *oqıtıwshı*
Ózbekistan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı Nókis filialı

Tayanch so‘zlar: teatr, aktyor, asar, qo‘g‘irchoq, obraz.
Ключевые слова: театр, актёр, произведение, кукла, образ.
Key words: theater, actor, work, doll, image.

Quwırshaq teatrı - bul aktyor tárepinen háreketke keltirilgen hám adamlardıń turmısı menen baylanıslardı oyatatuǵın nárseler kórkem óneri. Eger «obyekt» sózi teatrdıń tiykarǵı elementi bolǵan teatr quwırshaǵın tuwrı ańlatıwshı bolsa, táripi jáne de qızıqlı hám tolıq bolar edi. Biraq quwırshaq tek ǵana obekt, bálkim súwretshiniń kórkem óner shıǵarması bolıp tabıladı. Quwırshaq teatrınıń artisti óziniń plastik hám mimikalıq qurallarınıń ornına súwretshi tárepinen jaratqan súwretlew kórkem óneri dóretpeleri menen almastırdı. Qollanılatuǵın insanıy hám ǵayrı tábiiy qurallardıń tiykarǵı parqı quwırshaq teatrın basqa barlıq teatrdıń túrlerinen ajıratıp turadı. Quwırshaq teatr kórkem óneriniń basqa túrlerinde ámelde bolǵan barlıq qurallardı quwırshaq teatrı ayrıqsha tárizde paydalanadı. Geyde ol drama teatrına jaqınlasadı, operanı saxnaǵa qoyadı, zamanagóy pantomima texnika, usılların sınap kóredi, muzıkalıq komediya múmkinshilikleri menen shuǵıllanadı. Solay etip, tiri insan princip teatr kórkem ónerinen, jansız obektiv princip bolsa súwretleytuǵın kórkem ónerden alınadı. Usıldıń ayrıqsha qásiyetlerin úyreniwdi teatr quwırshaǵı ne ekenligin anıqlawdan baslanıwı kerek.

Quwırshaq - jansız, insan tárepinen jasalma túrde jaratılǵan ásbap bolıp tabıladı. Aktyor quwırshaq penen oynaydı. Bul ájep, ǵayrı tábiiy esitiledi. Bul muzıka áleminde júz berip atırǵan waqıyalarǵa uqsaydı. Ayırım muzıkantlar ózleriniń tábiiy múshesi – dawıs, vokal apparatınan paydalanadı - olar qosıq aytadı. Basqalar bolsa saz áspablar - skripka, truba, nay, fagot járdeminde insan dawısın jasalma túrde tákirarlaydı. Quwırshaqtı saz ásbabına uqsatıw da sonnan ibarat, tábiyat, turmıs sizdi yamasa quwırshaqtı, saz áspabtı basqarıwǵa úyretpeydi, tap óz deneńizdi, júzińizdi, dawısıńızdı basqarıwǵa úyretedi. Quwırshaq penen oynaw hám ol menen saxna súwretin jaratıw ushın siz óz aldına úyreniwińiz hám arnawlı kónlikpelerdi rawajlandırıwıńız kerek.

Quwırshaq saxnasında saxnalıq obrazdıń eki avtorı yamasa jaratıwshısı - aktyor hám súwretlew kórkem óner wákilleri ushırasadı. Dóretiwshilik processte olar quramalı múnásibetlerge dus keledi jáne bul quwırshaq kórkem óneriniń ayrıqsha ekilik ózgesheligin kelistirip shıǵaradı, bul ekilik ózinde qarama-qarsılıqlardı óz ishine aladı. Bir tárepten - aktyordıń janlı kórkem óneri; ekinshi tárepten- quwırshaqtıń jansız tábiyatı; aktyorlıq kórkem óneriniń dinamikası hám súwretlew kórkem óneriniń statikası; ózin waqıttan sırtta kórsete almaytuǵın janzat hám waqıt ústinen húkimranlıq etpeytuǵın janzat; tábiyat hám jasalmalıq. Bul qarama-qarsılıqlar quwırshaq teatrında dóretiwshiliktiń barlıq tarawların óz ishine aladı.

Aktyor quwırshaqtı háreketke keltiredi, bul jerde quwırshaq teatrı kórkem óneriniń káramatlarınan biri-animaciya jaratıladı. Animacion figura kútilmegende tiri janzattıń illyuziyasın jaratadı. Júdá jas balalar, sonıń menen birge, haywanlar (mısalı, pıshıqlar) quwırshaqlardı tiri dep esaplap, háreketke keltiriwden qorqıwları biykarǵa emes.

Házirgi kúnde quwırshaq teatr kórkem óneriniń rawajlanıwı menen birge quwırshaq aktyor kórkem óneriniń bólek rawajlanıwı, uqsas yamasa tazadan jaratılǵan kórkem óner tarawlarında parıqlanıwı sezilerli gúzetilip atır.

Ayırım jaǵdaylarda quwırshaq aktyorları quwırshaq teatrlarına tán bolmaǵan shıǵarmalardı jaratadı. Bul hádiyseni tolıqlap kórip shıǵıw ushın jáne qaytamız. Endi kóreyik, súwretshi aktyor qatnasıwısız quwırshaq kórkem óneri shıǵarmasın jaratıwı múmkinbe?

Onıń ushın ol óz dóretpelerin háreket penen janlandırıwı kerek boladı, sonda olar keńisliktegi-waqtınsha processke qosıladı, saxna obrazlarına aylanadı. Súwretshiler kóbinese hár qıylı mexanizmler hám elektr dvigatelleri járdeminde bunı ámelge asırıwǵa háreket etedi. Bunday usılda háreketke keljanlılgen quwırshaqlardı geyde dúkan vitrinalarında, Batısta áyyemgi sıyınıw xanalarınıń saat minaraları átirapında, jaqında bolsa Moskvadaǵı Oraylıq quwırshaq teatrı fasadında kóriw múmkin. Zamanagóy súwretshi quwırshaq ishine magnitofondı jasırıp, janlı háykelge dawıs beredi hám animacion illyuziyası payda boladı, hám sol sebepli teatrlıq element payda boladı. Biraq rawajlanǵan teatr kórkem óneri kózqarasınan ol júdá ápiwayı. Biraq, hátteki ápiwayı háreketlerde de kórinbes túrde súwretshi kórkem óneri menen birge aktyor kórkem óneri de ámel etedi. Súwretshi tárepinen quwırshaqlardıń háreketleri qanshelli quramalı oylap tabılǵan bolsa, onıń aktyorlıq tábiyatı sonshelli (aktiv) shaqqan boladı. Tuwrı háreketlerdi tańlaw ushın ol ózinde tek ǵana aktyorlıq oyda sáwlelendiriwin oyatıwı kerek. Bul princip quwırshaq filmlerinde ayqın kórinetuǵın boladı. Ol jerde súwretshi kino quwırshaqlarınıń háreketlerin jaratıw ushın ayrıqsha aktyorlıq qábiletin iyelewi kerek yamasa tájiriybeli aktyorlar menen másláhátlesiwge májbúr boladı. Bunıń eń ayqın mısalı aktyorlıq uqıbı bolǵan chexiyalıq súwretshi Irja Trnkanıń kinodaǵı jumısı bolıp tabıladı. Quwırshaqtı háreket penen janlantırıwshı, aktyorlıq oyda sáwlelendiriwge iye bolmaǵan súwretshi - quwırshaqbaz emes. Quwırshaq teatrı aktyorsız da, súwretshisiz de bolmaydı. Aktyordıń kórkem óneri hám súwretshiniń kórkem óneri obraz yamasa súwretleytuǵın obrazdı jaratıw tiykarında birlesedi, yaǵnıy, ulıwma kórkem ónerdiń tiykarǵı nızamı. Teatr hám súwretleytuǵın kórkem óner bul jerde ajıralmas birdey aǵım, qarama-qarsı birlik, bunda hár eki tárep bir-birin óz ara belgilep, bir-birine tásir etedi.

Quwırshaq teatrında súwretlew kórkem óneriniń roli bul teatr aktyorınıń tábiyatın ayrıqsha tárizde qáliplestiredi. Birinshiden, aktyordıń kózge kórinetuǵın kórinisi jabıladı hám onıń ornına súwretshi jaratqan quwırshaq payda boladı. Biraq bul jetkilikli emes. Onıń tásiri aktyorlıq atqarıwınıń tereńligi hám mánisine tásir etedi. Aktyor quwırshaqtıń súwretshi tárepinen berilgen statikasın jeńip shıǵa almaydı. Hár qanday háreketlerge qaramastan, quwırshaq sistemasınan kelip shıqqan halda kóz qarashıǵı, júz kórinisi, moyın, alaqanlar, denesi yamasa qandayda bir jeri quwırshaqta mudamı háreketsiz hám jansız zat bolıp qaladı. Sol sebepli saxnadaǵı quwırshaq obrazı-mudamı janlı hám jansız, háreketleniwshi hám qatıp qalǵan bolıp tabıladı.

Quwırshaq teatrınıń ayrıqsha qásiyetleri, ózgesheligi ushın tiykar bolǵan taǵı bir júdá zárúrli belgi bar. Quwırshaq hesh qashan insannıń barlıq háreketlerin tolıq tákirarlamaytuǵınlıǵı kórinip turıptı. Hátteki quwırshaq sıyaqlı eń «insaniylastırılǵan» sistemada da, adam ámeldegi bolǵan kishi bulshıq et-háreketi funkciyalarınıń kópligi emes, bálkim tek biraz belgili háreketler bar. Bul eń zárúrli ózgeshelik quwırshaq teatrınıń barlıq strukturalıq bólimlerine hám birinshi náwbette aktyorlıq kórkem ónerine tásir etedi.

Hár qanday dástúriy yamasa zamanagóy háreket sistemasında quwırshaq insan háreketlerin tek shama menen yamasa qısqartırılǵan halda tákirarlaydı. Quwırshaq kórkem bolıwı ushın ne kerek? Birinshiden, ol ózi haqqında hámme zattı súwret sıpatında aytpaw kerek. Eger súwrettiń ózi hámmesin aytsa, aktyor artıqsha boladı. Quwırshaq mudamı tájiriybelerdiń statikalıq belgilengen nátiyjesin kórsetedi, ol sezimlik hám psixologiyalıq tárepten háreketsiz boladı. Mısalı, mudamı kúledi yamasa mıyıq tartıw, psixikalıq awırıwdı kórsetiw, qápelimde hádiyseden qorqıw, ǵázepti oyatıw, basqa psixologiyalıq jaǵday. Onıń oynawı kerek bolǵan rolde basqa sezimler hám jaǵdaylar da boladı. Sol quwırshaq olardı ańlata almaydı. Sol sebepli quwırshaq «sezimsiz» bolıp kóriniwi kerek. Esaptan tısqarı - bul bir, anıq psixologiyalıq ózgeshelikke iye bolǵan júdá qısqa epizodlar ushın quwırshıqlar. Aktyordıń táǵdiri, wazıypası waqıt ótiwi hám rawajlanıwı menen ózgeriwsheń, basqa qurallar hám pantomimik túsindiriw. Biraq quwırshaq háreketsiz, ózgermeytuǵın zatlardı hám pútkil roldi jetilisken tárizde dúzetiwi múmkin. Bul obraz xarakterdiń «súyek» yamasa súwrettiń túri ulıwma mánisi bolıwı múmkin. Aqır-aqıbetinde, pútkil miynettiń sezimi quwırshaqqa ashıp beriledi. Quwırshaqta sáwlelengen, pútkil háreket dawamında saqlanıp qalǵan ózgermeytuǵın ayrıqshalıq ózgeshelikler aktyorǵa saxna súwretiniń turmıslıq processlerin-ishki hám sırtqı onıń úzliksiz, nátiyjeli logikalıq mánisin tákirarlaw ushın tiykar beredi. Tap sol sebepke kóre, súwretshi quwırshaqqa hesh qanday qatań dinamikalıq poziciyanı bermeydi. Quwırshaq neytral, bosanqı pozada sheshiledi hám sekiriw yamasa basqa háreketler oǵan aktyor tárepinen háreketti aytadı. Teatr quwırshaǵınıń

qásiyetlerin belgileytuǵın taǵı bir jaǵday bar. Quwırshaq tınısh, uzaq waqıt tigilip qarap turıw yamasa kórinis ushın emes, bálkim pútkil tamashagóyler toparı tárepinen qabıl etiletuǵın operativ háreketlerde qatnasıw ushın mólsherlengen. Solay eken, ol tamashagóydi bir waqıttıń ózinde tańlanıwǵa, yaǵnıy júdá qısqa waqıt ishinde, geyde bir demde ǵalabalıq reakciyaǵa sebep bolıw ushın jaratılǵan. Bul teatr quwırshaǵın sheksiz waqıt dawamında kórip shıǵılatuǵın barlıq súwretleytuǵın kórkem óner dóretpelerinen túpten ajıratıp turadı. Quwırshaqta zárúrli hám sheshiwshi hámme zat anıq bolıwı kerek hám súwret ushın ekinshi dárejeli, áhmiyetsiz zat irkinish bolmawı kerek. Hár bir zat saylanǵan hám úlken bolıwı, tek háreket hám metaforalıq mánis, obraz ushın zárúr bolǵan negizlerdi qaldıradı.

Aktyor súwretshiden onıń kórkem ásbabı da texnikalıq qural bolıwın talap etedi. Solay eken, quwırshaq texnikalıq tárepten jetilisken, qolay, jeńil, aktyor shıdamlılıǵına boysınıwshı, baqlaǵısh járdemshi, dóretiwshilik pikir hám sezimlerdiń barlıq túslerin jetkerip bere alatuǵın bolıwı kerek. Basqasha etip aytqanda, quwırshaq aktyor hám tamashagóy arasındaǵı tosıq emes, bálkim tıńlaǵısh tamashagóy ushın aktyorlıq kórkem óneriniń uzatıwshısı bolıwı kerek.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. A.N.Sokolov. Teoriya stilya. “Iskusstvo” 1968.

REZYUME. Hozirgi vaqtda qo‘g‘irchoq teatri san’atining rivojlanishi bilan bir qatorda qo‘g‘irchoq aktyori san’atining ham ko‘p jihatdan yakkalanib rivojlanishi, san’atning o‘xshash yoki yangi yaratilgan yo‘nalishlarida tabaqalanish kuzatilmoqda. Ba’zi hollarda qo‘g‘irchoq aktyorlari qo‘g‘irchoq teatrlariga xos bo‘lmagan asarlar yaratadilar.

РЕЗЮМЕ. В настоящее время, наряду с развитием искусства кукольного театра, искусство кукольного актера во многом развивается изолированно, наблюдается дифференциация в смежных или вновь созданных направлениях искусства. В некоторых случаях кукольные актеры создают произведения, не свойственные кукольным театрам.

SUMMARY. В настоящее время наряду с развитием искусства кукольного театра в значительной степени наблюдается обособленное развитие искусства кукольного актёра, дифференциация в сходных или вновь создаваемых областях искусства. В ряде случаев кукольники создают произведения, не характерные для кукольных театров.

REJISSOR FAOLIYATIDA ASARNING XATTI-HARAKAT TAHLILI

Fayoz Turg‘unboyev – *o‘qituvchi*
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti

Tayanch so‘zlar: rejissyor, xatti-harakat, aktyor, sahna, musiqa, drama, pyesa, asar, teatr, g‘oya, metod, institut.

Ключевые слава: режиссер, поведение, актер, сцена, музыка, драма, пьеса, произведение, театр, идеа, метод, институт.

Key words: director, actor, scene, music, drama, a play, work, theatr, the idea, method, institute.

Rejissyor – tashkilotchi, badiiy rahbar, jamoa tarbiyachisi muallim hamda yaxsh iijrochi aktyor bo‘lishi kerak. Stanislavskiy sistemasi V.I.Nemirovich Danchenko ta’limotida rejissyor-pyesa talqinchisi, rejissyor-ko‘zgu va tashkilotchi ekanligi ta’kidlangan. Rejissyor – tomosha yaratishda barcha ijodiy jarayonni tashkilotchisi, yagona oliy maqsadga, g‘oyaga yo‘naltirishda barcha jamoani yo‘lboshchisi sifatida gavdalanadi. Rejissyorlik kasbini egallashga kirishgan talaba ko‘plab ijodiy sohaga oid bilimlardan tashqari, tabiatan shu sohaga qobiliyati bo‘lishi zarur. Rejissyorlik sohasiga layoqati bo‘lmagan talabani, uzluksiz mashqlar davomida ma’lum ko‘nikmalarga o‘rgatish sohaga oid bilimlarni qisman o‘rganish mumkin. Ammo talabaning o‘zida tug‘ma professional layoqat bo‘lmasa, hech qanday mshg‘ulot va bilim unga yordam bera olmaydi.

Asarni sahnalashtirishda rejissyorlik talqiniga keladigan bo‘lsak, birinchi galda mavzu va g‘oya, oliy maqsad aniqlab olinishi muhim ekan. Rejissyor-pedagog Bahodir Nazarov bilan bo‘lgan suhbatimizda atoqli rejissyor asar ustida ishlash borasida quyidagilarni aytadi: “Sahnalashtirish uchun asar olindi deylik. Asar